

MAGYAR KATOLIKUS MŰVELŐDÉS A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI FELVIDÉKEN¹

PETHEŐ ATTILA

ABSTRACT

In my study I have presented the Catholic Hungarian life in Czechoslovakia during this period without claiming completeness. During this period, there were large Catholic assemblies, Catholic youth days, the Marianum Association, and singing and acting groups. We cannot forget the Hungarian-language Catholic press of the period, which provided intellectual ammunition for the ethnic group, but it is also important to mention the social care network that was at home in the Hungarian settlements. As can be seen, during the period under discussion, there was a vibrant Catholic life in the Felvidék, which kept the local Hungarians in their Catholic faith and Hungarian identity.

Kulcsszavak: Csehszlovákia, Felvidék, katolikus, közművelődés

BEVEZETÉS – A KORSZAK TÁRSADALMA

A trianoni békeszerződéssel Csehszlovákiához csatolt felvidéki területek – Szlovénia és Ruszinszék – korábban sosem élt önálló állami életet, gazdaságilag és szellemileg is az ország központi részeihez, 1848-ig Pozsonyhoz, majd Pest-Budához, illetve Budapesthez kötődött. Az 1918 előtti észak-, északkelet-magyarországi területek és a magyar Alföld gazdasági tekintetben erősen egymásra voltak

utalva. Itt mindvégig hungarus, illetve magyar érzelmű maradt a fő- és köznemesi származású, vagy városi polgárként vagyonossá vált, szellemileg képzett, politizáló társadalmi réteg. Ez a réteg az új államban bevezetett radikális földreform során birtokainak nagy részét elvesztette. Az 1919-es földreformmal zárolták a 150 ha feletti mezőgazdasági birtokokat és a 250 ha feletti erdő- és legelőterületeket. A tisztviselők, állami alkalmazottak, értelmiségiek jelentős része nem kapta meg a csehszlovák állampolgárságot. Kiutasítottak, elmenekültek, a békeszerződésben lehetővé tett áttelepüléssel a magyar állampolgárság megtartása mellett döntők száma 102 ezer főre volt tehető 1920 végéig.² A szlovákiai magyar középosztályt hatalmas csapás érte ezzel. Ezt az elvesztett értelmiségi és tisztviselői kart jórészt a kispolgári, munkás- és parasztcsaládok gyermekeinek képzésével lehetett csak pótolni. Ez a változás nagyban átalakította az értelmiségi szemléletet, beszűkült és társadalmilag, valamint vagyoni szempontból is sok esetben deklasszálódott a városi polgárság, s ezzel együtt megváltozott a véleményük a világról és a társadalmi szükségletekről is egyaránt. A felső-magyarországi vármegyékben többségben levő katolikusság magyar püspökeit – Battyhány Vilmos nyitrai, Radnai Farkas besztercebányai és Novák István eperjesi püspököket – a csehszlovák hatóságok meghurcolták, majd eltávolították a tisztségükből, s emiatt kénytelenek voltak Magyarországra távozni.³ A békekonferencia főhatalmai az új államok rendszerének szerves részeként tekintettek a kisebbségvédelemre, de a kisebbségi jogok nemzetközi garanciája nem szorítkozott a minden téren megvalósítandó állampolgári egyenlőségre.⁴ A felvidéki felekezeti megoszlás kérdése egyértelmű volt, hiszen a lakosság jórészt teljes egészében valamely egyház tagjának vallotta magát. Szlovenszkóban a római és görögkatolikusok összesített aránya 77,4%-ot tett ki, míg a magyar szempontból kiemelten fontos felekezetek között a református egyház tagjainak országos részaránya 4,8% volt. Az 1921-es népszámlálás szerint a szlovákiai magyarság körében a római katolikusok aránya 70,3% (450 ezer fő) volt.

A KATOLIKUS EGYHÁZ CSEHSZLOVÁKIÁBAN

XV. Benedek pápa 1918 novemberében kinyilvánította, hogy az egyház elismeri a törvényes politikai és határváltozásokat a háború utáni Európában. Ezzel lehetőség nyílt Csehszlovákia számára a diplomáciai kapcsolatok felvételére, melyre az új állam kezdetektől törekedett. A Szentszék 1919 októberében Klemens Micara személyében pápai delegátust küldött Prágába, egyelőre a csehszlovákiai püspökségekhez delegálva őt, majd 1920. év második felében, a békeszerződések megszületése után nunciussá nevezte ki.

Az I. világháború utáni Csehszlovákiát – különösen az első években – meglehetősen erős antiklerikalizmus jellemezte, melynek az ún. történelmi országrészekben

politikai és társadalmi előzményei voltak. A trón elleni harc Csehszlovákia megalakulása után az oltárral szembeni küzdelemmel folytatódott, s különösen az első évek során a politikában az antiklerikalizmus dominált. Megalakult a Papi Egység (Jednota katolíckého duchovenstva) nevű szervezet, melyet kezdetben a prágai érsek és a nuncius is elismert. Papjainak egy része az elszakadás és önálló nemzeti egyház létrehozásának útjára lépett. Ők voltak azok, akik 1920-ban megalapították a csehszlovák nemzeti egyházat. Az ezt követő katolikus egyházból való kilépési hullám a cseh részeken volt a legerősebb, Morvaországban és Sziléziában jóval gyengébb, Szlovákiát pedig szinte egyáltalán nem érintette. Éles egyházellenességgel Prága ténylegesen akkor szakított, mikor Šrámek tagjává vált a legbefolyásosabb politikusokból álló, kulisszák mögötti öttagú hatalmi csoportosulásnak, az ún. „Pětka”-nak, és a Csehszlovák Néppárt belépett Beneš 1921-es kormányába.⁵

A FELVIDÉKI MAGYAR KATOLIKUSOK ÉS AZ ÁLLAM KAPCSOLATA

Az ország első világháború utáni területvesztéseivel együtt a magyar katolikus egyház birtokvagyonra is jelentős mértékben megcsappant. A Trianon előtti Magyarország katolikus egyházi javadalmainak összterjedelme közel járt a kétfélmillió kat. holdhoz, amely 1920-ra egymillió hold alá csökkent. A magyar katolikus egyház elveszítette birtokainak körülbelül a felét. A trianoni határok csehszlovák viszonylatban az esztergomi érseki, valamint a kassai, rozsnyói, szatmári római katolikus, valamint a munkácsi, eperjesi görög katolikus püspöki egyházmegyét szelték ketté. Közülük az esztergomi egyházmegye igen sajátos helyzetbe jutott, hiszen a felsoroltak közül egyetlenként neki maradt csak a székhelye Magyarországon, mégpedig úgy, hogy területének túlnyomó többsége Csehszlovákiához került. Mičura miniszter Benešnek írt leveléből az tűnik ki, hogy 85 plébánia maradt Magyarországon, amíg Csehszlovákiához 395 plébánia és közel másfél millió római katolikus hívő került.⁶ Ez azt is jelentette, hogy a főegyházmegye magyarországi részén székelő ordináriust az államhatár vágta el a felvidéki plébániáitól. Továbbá a központban székelő javadalmas intézményeket pedig az egyik legfontosabb bevételi forrásukat jelentő birtokaik legnagyobb és legjobb minőségű részétől vágták el. Az első világháború végén az érseki birtokvagyon összesen így már 88 803 kat. holdat tett ki, melyek Bars, Esztergom, Hont, Komárom, Nógrád, Nyitra, Pozsony és Trencsén megyében helyezkedtek el, és az esztergomi, érsekújvári, gútai, nagysallói, drégelyi, verebélyi, valamint a pozsonyi uradalmi kerületeket szervezték meg rajtuk. A drégelyi uradalmat és az esztergomihoz tartozó néhány települését leszámítva valamennyi Csehszlovákiához került. Az így keletkezett veszteség az érsekség vagyonából 51 315 kat. holdra rúgott.⁷ A trianoni békekötés után egyetlen társaskáptalan sem maradt az egyházmegye kötelékében.⁸

A Šrobár-féle minisztérium az 1920 előtt kinevezett állami és egyházi funkcionáriusoktól hűségfogadalom letételét kívánta meg. A 64/1918. sz. törvény 2. paragrafusának ígérete szerint megmaradhatnak hivatalaikban, ha a Csehszlovák Köztársaság iránti engedelmességi fogadalmat leteszik, és ha a kormány meghatalmazottja úgy találja, hogy egyébként is megfelelnek feladataiknak. 1919. január 4-én a nyitrai cseh katonai parancsnok Batthyány püspököt szólította fel, hogy az előírt fogadalmat letegye, ellenkező esetben egyházmegyéjét nem kormányozhatja tovább. Miután a katonatiszt teljesítette a püspök kikötését, hogy a fogadalom szövegéből kihagyjanak mindent, ami magyar érületével nem egyeztethető, és engedélyt kapott arra is, hogy káptalanjával együtt az esküt magyar nyelven tegye le, s amelyre végül január 6-án került sor. 1919. január 21-én Zsolnán a Hlinka vezette szlovák papi tanács ülése zajlott, melyen hozzávetőleg száz pap vett részt a nyitrai, besztercebányai, kassai, szepesi és esztergomi egyházmegyékből. Jelen volt Šrobár miniszter és Medvecký referens is, aki így beszámolhatott a Masaryk elnökkel és a nunciussal folytatott tárgyalásairól. A papi tanácskozás mindenekelőtt arról folyt, hogyan helyezkedjen el a felvidéki katolikus egyház Csehszlovákia keretei között. Felmerült ennek kapcsán az egyházi autonómia kérdése is, mely szerint az új államban az egyház megalakítaná a maga önkormányzati szervezetét, amely aztán átvinné az egyházi vagyon kezelését, az iskolákat és az egyházi állások betöltésére vonatkozó bizonyos jogköröket. Hosszú és viharos vita zajlott az istentiszteleti nyelv, cölibátus, kongrua, iskolaügy kérdéseiben, végül a Tanács kidolgozta javaslatát a szlovákiai egyházi igazgatás ideiglenes megoldására és az egyházi autonómiára vonatkozóan. A magyar ajkú főpásztorok semmiképpen sem jöhettek szóba partnerként a Csehszlovákiához került római katolikus egyház szlovákosításában. Főpásztori hatalmuk akadályt jelentett a nemzeti szempontú átalakítás útjában. A hangadóvá vált szlovák papi körök elképzelései ezen a ponton találtak a kormány szándékaival, így közös célként – Fischer-Colbrie Ágoston kivételével – a magyar nyelvű és műveltségű főpásztorok lemondatását kívánták. Magát az azonnali kiutasítást egyébként Hlinka nem támogatta. Mivel Csernoch János tiltakozása nyomán 1919 februárjában meghíusult az apostoli delegátus kinevezésére irányuló javaslat, és a Szentszék ezután nem mozdult. Ezt követően Beneš maga vette kezébe az ügyet, radikális lépésre szánva el magát. Párizsban, a békekonferencián tartózkodó külügyminiszter március közepén utasítást küldött Batthyány és Radnai püspökök Csehszlovákiából való kiutasítására. Báthy László nagyszombati érseki helynök Brünnből való hazatérés után viszonylagos nyugalomban még pár hónapig tudta járni a „tojástáncot”, de 1919. elején letartóztatták, majd márciusi kiutasításáig a spielbergi börtönben, azután pedig egy barakkban kellett raboskodnia. Csernoch János érsek nagyszombati helynökké Oswald Richárd ottani kanonokot nevezte ki. A mai Szlovákia területén az 1920-ban elhunyt Balás mellett Fischer-Colbrie

Ágoston lett az egyetlen hivatalban maradt, dualizmus időszakában kinevezett főpásztor, aki magyar származása ellenére is jelentős tekintéllyel bírt – még a szlovák nemzeti mozgalomban aktív papok előtt is. 1921-ben már az ő eltávolítására is lépéseket tettek, Eduard Beneš külügyminiszternek 14 pontban foglalta össze a teljhatalmú szlovákiai miniszter, dr. Martin Mičura a kassai főpásztor erőszakos kiutasításának indokait.⁹

A háború elvesztése után, 1918 novemberétől cseh fegyveres alakulatok nyomultak be Magyarország északi részére, és fokozatosan megszállták azt. 1919. január 6-án jutottak az Esztergommal szemben fekvő Párkány birtokába, s ettől kezdve számíthatjuk a felvidéki római katolikus egyházi javadalmak tényleges elfoglalását. 1921-ig újabb rendelkezések következtében a Pázmány Péter Tudományegyetem, a csornai premontrei rend és a győri káptalan vagyona is zárlat alá került, ezzel együtt a központi igazgatóság kezelésébe ment át. Ennek az volt az oka, hogy Batthyány Vilmos nyitrai és Radnai Farkas besztercebányai püspököt 1919 elején kiutasították Szlovákia területéről, míg Párvy Sándor szepesi püspök ugyanezen év márciusában Budapesten elhunyt. Később a rozsnyói és kassai püspöki javakra is kiterjesztették a zárlatot, Balás Lajos 1920-as és Fischer-Colbrie Ágoston 1925-ös halála után.

Az elszakadt területen voltak a legértékesebb birtokok, különösen Esztergom és Komárom megyében, valamint kisebb részben Bars megyében. Itt húzódtak azok a puszták, melyeket Csernoch János jelentős anyagi ráfordítással mintagazdaságokká fejlesztett. Az országhoz 1900 római- és görögkatolikus iskola került. Az állam nehezen szólt bele az iskolák életébe, annak ellenére, hogy a fenntartási költségeinek közel felét állta. Az egyes miniszteri leiratok szerint, a kormány mindent megtett az oktatási intézmények magyartalanítása érdekében, de kevés sikerrel, annak ellenére, hogy egyes tanárokat elbocsátottak, és az egyházi tanítóképzők többségét bezárták.¹⁰

A teljhatalmú miniszter 1919. augusztus 11-i rendelete állami zárlatot fogantatosított a szóban forgó egyházi birtokokon, létrehozva irányításuk új szervezetét is. Šrobár rendelete a csehszlovák földreform folyamatába illeszkedett, melynek alaptörvénye a nagybirtokok lefoglalásáról rendelkező, 1919. április 16-án kelt 215/1919 sz. törvény volt. Ennek értelmében lefoglalásra kerültek a 150 hektárt meghaladó mezőgazdasági, illetve a 250 hektárt meghaladó, vegyes jellegű (szántó, erdő, legelő) birtokok. Mindez tulajdonosváltást nem jelentett, az eredeti birtokos tulajdonjoga a parcellázásig, földosztásig – amire akár csak hosszú évek után került sor – továbbra is fennállt. A zárlat a tulajdonosok rendelkezési lehetőségének megszűntét jelentette birtokaik felett.¹¹ A 6525/19. szám alatt kelt augusztus 11-i jogszabály a magyarországi székhelyű egyházi javadalmak, valamint a nyitrai, besztercebányai és szepesi püspökségek ingó és ingatlan vagyonát helyezte zárlat alá. Igazgatásukat

a pozsonyi székhellyel felállított „Római katolikus Egyházi Javak Központi Bizottságára” (Centrálna správa katolíckych cirk. veľkostatkov) bízta. Mikor a nyitrai, besztercebányai és szepesi püspökségeket a Szentszék szlovák főpásztorokkal tölthette be, lefoglalt egyházmegyei birtokaikat számukra visszaadták.¹²

1920. november 6-án és 1921. január 19-én ülésezett a szétválasztó bizottság, és meghatározta a csehszlovák kormány egyházakkal való kapcsolatának programját. A bizottság elnöke Milan Hodža volt, aki Benešnek és a kormánynak eljuttatott programban azt írta, hogy két pillére van a programnak, mégpedig az, hogy az állam nem ismer el semmilyen egyházi belső törvényt, és állami költségvetésből nem támogatja az egyházakat, illetve, hogy az állam lehetőséget biztosít minden hívőnek, hogy Istentiszteleteket szervezzen és azokon részt vegyen. A terveik szerint törvényben szavatolják az egyházi egyesületek alapításának szabadságát, a kormány kimondja, hogy a hittantanításnak nincs helye az iskolában, csupán a templom és az otthon falai között. A kormány nem gördít akadályt az iskolaidőn kívüli hittanoktatás lehetősége elé. Az állami iskolákban a hittan helyett az erkölcsi nevelés és polgári órákat kívánják bevezetni. Az egyházi vagyon kapcsán kifejti, hogy az államnak akár konfiskációs joga is van a katolikus egyház vagyonát illetően, de elsődlegesen a célja, hogy maga rendelkezzen az ingatlan vagyon felett, egy meghatározott szervezeti egység kebelén belül. Kijelentik ezen felül, hogy az állam érdeke az lenne, hogy az egyházi méltóságok kinevezése esetében jelölő és elbíráló joggal bírna.¹³

1920. december 16-án került sor a három új szlovák püspök XV. Benedek általi prekonizációjára. Nyitra élére Karol Kmeňko, Szepesre Ján Vojtaššák, Besztercebányára pedig Marián Blaha került. A három kimagasló szlovák egyházi személyiség püspökké szentelésére 1921. február 13-án került sor Nyitrán, a piaristák templomában, az ünnepi szentmisét Micara nuncius celebrálta. Ezzel megtörtént az első nagy mérföldkövet jelentő lépés a szlovák egyházi igazgatás magyarországi jurisdíciótól való végleges elszakítására.¹⁴ Rozsnyó és Kassa esetében viszont erre nem került sor, mivel főpásztoraik halála után a Szentszék és Csehszlovákia nem tudott az utódok személyében megegyezni, ezért Róma csupán apostoli adminisztrátorokat nevezett ki e helyekre.¹⁵

Míg a szlovák politikai katolicizmus a várt egyházpolitikai rendezésben az önálló szlovák egyháztartomány megteremtésének lehetőségét látta, addig a csehszlovák kormányzat tartott kissé ennek létrejöttétől, hiszen a szlovák egyházi függetlenség az országrész politikai autonómiájának előképeként is felfogható volt. Legjobb megoldásnak ezért Prága azt tartotta volna, ha a szlovák egyházszervezet a morva egyháztartományhoz kapcsolódik, és a prágai érsek joghatósága primásként kiterjed az egész köztársaság területére. Ezzel az egységes állameszme az egyház területén sem kapott volna sebet. Az Apostoli Szentszék 1922. május 29-én hozta létre

a Nagyszombati Apostoli Kormányzóságot, amelynek élén apostoli adminisztrátor, kormányzó állt. 1922. május 22-én XI. Pius Pavol Jantauscht nevezte ki nagyszombati apostoli adminisztrátorrá, aki egészen 1947-ig működött nagyszombati püspökként. Prága, azzal az indoklással, hogy a kinevezésre hozzájárulása nélkül került sor, hivatalos formában tiltakozott ellene.¹⁶ Utána a tárgyalt időszakban Halász Vendel, Nečesák Károly, Minarik János és Lazík Ambrus álltak az adminisztratúra élén. Az adminisztrátor tudtával és engedélyével került sor 1922. augusztus 27-én Komáromban a magyar papság értekezletére, ahol megfogalmazták és felterjesztették második emlékiratukat. A legfontosabb feladat a magyar nyelv egyházi életben való biztosítása, és a magyar iskolák védelme volt. Felrőtták, hogy nincs magyar papnevelő és tanítóképző, megszüntették a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetemet, a kassai magyar jogakadémiát, a katolikus magyar középiskolákat a komáromi kivételével bezárták, így ellehetetlenült az anyanyelvi középiskolai és egyetemi képzés. A hatékonyabb önvédelem szándékával a magyar papság 1924 nyarán megalakította a Katolikus Nagybizottságot, amely ettől kezdve a magyar katolikusok legfontosabb érdekvédelmi szerve lett.

MAGYAR KATOLIKUS ÉRTELMISÉG KÉPZÉSE

Az egyházmegye magyar katolikusainak egyik legnagyobb problémájává az idő haladtával egyre inkább érezhető magyar paphiány vált. Az adminisztratúra 1922-es felállításával a papképzést Nagyszombat átvette Esztergomtól, ekkor kerültek át ide a teológus hallgatók is. 1919 és 1926 között 13 magyart szenteltek pappá az adminisztratúra területén, más egyházmegyéből pedig felvettek további négyet, ezzel szemben ugyanebben az időszakban meghalt 33, elbocsátott, kiutasított 22 pap. A magyar papok száma így néhány év alatt 38-cal csökkent. A paphiány enyhítésének céljával tűzte ki a Nagybizottság a komáromi kisszeminárium létesítését, hiszen a kormány az erre a célra szolgáló pozsonyi Emericanumot már évekkel korábban bezáratta. A gimnazista magyar papnövendékek számára így Szlovénkóban kisszeminárium nem létezett. 1922 őszén az apostoli kormányzó létre is hozta az intézményt Komáromban, melynek helyiségeit a plébánia biztosította.¹⁷

A Katolikus Nagybizottság akcióba lépett, adakozásra szólítva fel a híveket, s elhatározva a komáromi bencés gimnázium mellé rendelt intézmény felépítését. Komárom mellett azért tartottak ki továbbra is, mert csak itt volt magyar katolikus középiskola. Az adminisztrátor az elhatározást tudomásul vette, a többit a magyar papságra és hívekre bízta, ami után a gyűjtés meg is indult. 1000 koronás kölcsönjegyeket bocsátottak ki, melyek jegyzésére az egyházhatóság beleegyezésével a templomi pénzeket is felhasználhatták. Öt év alatt 150 595 korona gyűlt

össze. A hívek áldozatkészsége mellett a legnagyobb lökést Franciscy Lajos nyitrai kanonok 200 000 koronás adománya, és Erdőssy István bátorkeszi plébános 50 000 koronás kölcsönjegyzése jelentette, amely lehetővé tette, hogy telket vásároljanak. Az ideiglenes helyen való működésévei után a Marianum konviktus szeminárium új épületének ünnepélyes felszentelésére 1929. szeptember 12-én került sor. Az első évben már 48 konviktor és 12 kispap látogatta az intézményt. Ez a siker a Nagybizottság tevékenységének talán legnagyobb eredménye lett.

Az Országos Keresztényszocialista Párt papi szakosztályát 1925-ben hozták létre a párt keretei között, melynek kebelébe a Nagybizottság tevékenysége is átkerült. Elnöke Palkovich Viktor kiutasítása (1927) után Franciscy Lajos, nyitrai kanonok lett. Szüllő Géza pártelnök a papsággal együttműködve kívánt politizálni, számítva annak támogatására, közreműködésére. Most már ő ment rendszeresen – évente legalább egyszer – Rómába, hogy a Szentszéket informálja, és a papság memorandumait átadja.¹⁸

1918-ban a Felvidéken a ferenceseknek, piaristáknak, irgalmasoknak, bencéseknek, jezsuitáknak, kapucinusoknak, minoritáknak, dominikánusoknak, premontreieknek voltak rendházaik, melyek közül több rend is kiterjedt intézményhálózattal, birtokokkal, középiskolákkal bírt, s ez jelentős súlyt és befolyást biztosított számukra az ottani egyházi és társadalmi életben.¹⁹ A piarista gimnáziumokat a csehszlovák kormány sorra elvette a rendtől, és ezzel együtt felszámolta azok egyházi jellegét is. A piarista rendházak kiürültek, ezekbe az állam cseh és szlovák tanárokat, illetve katonákat szállásolt el.

1918-ban a magyarországi premontrei rend háromfelé szakadt: a jászói prépostság a kassai és rozsnyói gimnáziumokkal együtt Csehszlovákiához került, ezeket államosították és 50 tanár került az utcára. A csornai prépostságnak 300 holdas birtoka volt Csehszlovákiában, Szőgyesziget mellett. A többi magyarországi egyházi javadalmas birtokához hasonlóan az állam ezt is lefoglalta 1919-ben, de a rendnek 1926-ban sikerült azt eladnia a pozsonyi irgalmasoknak. Ők aztán elérték a birtok felszabadítását, és zavartalanul gazdálkodhattak rajta.²⁰

A ciszterciek is szeretnék volna eladni a Szántó környéki 900 hektárnyi földterületüket, és a birtokukban volt az ásványvízforrás is, de Jantausch püspök a Szent-szék eladási engedélye ellenére nem engedélyezte az eladást a *modus vivendire* hivatkozva.

A pannonhalmi központú magyarországi Szent Benedek Rend az elcsatolt felvidéki terület déli részén, színmagyar környezetben tevékenykedett. Intézményei Komáromban és annak környékén helyezkedtek el: a rendház, a főgimnázium, a deáki és komáromfüssi bencés plébániák, a dénesdi fiókegyház, valamint az ezek fenntartására szolgáló deáki és komáromfüssi birtokkomplexumok, melynek

összterülete 4226 hold volt. A komáromi rendházban általában 17–20 rendtag lakott, többségük gimnáziumi tanár volt.²¹ A komáromi bencés gimnáziumot és tanári karát folyamatos támadások érték az állami szervek részéről, mígnem 1921. február 3-án a főapát Gidró Bonifácot nevezte ki igazgatónak, aki 1939-ig állt az iskola élén. Az oktatást nehezítő legsúlyosabb probléma az volt, hogy az állampolgárság hiányára hivatkozva fokozatosan likvidálták az 1919–20-as iskolaév tanári karát.

A MAGYAR KERESZTÉNY KÖZMŰVELŐDÉS ÖNSZERVEZŐDÉSE

1931-ben a Prágában tanuló magyar diákok Prágai Prohászka Kör alapításába kezdtek, ami szoros kapcsolatban volt a pozsonyi és brünni hasonló nevű egyesülettel is. Az egyesület célja a katolikus szellem ápolása és fejlesztése, illetve a katolikus szellemű magyar kultúra ápolása volt. Természetesen a szervezőket, különös tekintettel Rády Elemérre, folyamatosan figyelte a rendőrség, nem utolsósorban nevelőapja, Fleischmann Gyula, az Országos Keresztényszocialista Párt titkárának a személye miatt.²² A Prohászka Kör engedélyeztetésében, alapszabályának elfogadtatásában is nagy szerepe volt Pfeiffer Miklósnak, hiszen a katolikus püspököket is az ügy mellé állította. Tulajdonképpen elérte, hogy a kassai püspök, Jozef Čársky levélben „lobbizzon“ František Kordáč prágai püspöknél a prágai Prohászka Kör megalakítása ügyében.²³ A kizárólag katolikus és csehszlovákiai magyar tagokkal bíró kör alapszabályát 1931. január 28-án fogadta el a prágai püspök. 1934-ben már a prágai Csehszlovákiai Prohászka Ottokár Körök Szövetségének bejegyzését indította el Spalek Lóránt, aki a prágai kör vezetője volt.²⁴ Az országos kör bejegyzése egészen 1938 májusáig húzódott, amikor már Beluch Zoltán elnök folytatott levelezést a csehszlovák belüggyel. A hivatal olyan ürüggyel is húzta az időt, hogy a kör pecsétjét vizsgálta, hogy az nem tartalmaz-e a magyar címerre utaló jegyeket.²⁵

Az egyik legnagyobb tagsággal bíró keresztény ifjúsági szervezet a cserkészek voltak. Egy 1929-es külügyminisztériumi jelentés szerint 1928 augusztusában alakult a rozsnyói cserkészcsapat. A Gombaszög melletti nagytáborban alakították meg a jelentés szerint Balogh Edgár és Scherer Lajos vezetésével a Sarló mozgalmat. Ennek az érdekessége, hogy a külügynek írott jelentés igyekszik teljesen összemosni a cserkészeket a baloldali ifjúsági szervezettel. Ezzel a szerveződéssel a felvidéki cserkészek, kommunista kötődéseik miatt, nem vállaltak közösséget. Az igaz, hogy a gombaszögi cserkész nagytábor után egy nappal, 1928. augusztus 14-én ugyanott találkozott 22 fiatal a fentiek vezetésével és kezdték a Sarló mozgalmat szervezni. A rozsnyói cserkészcsapatot egyébként 30 taggal Medek Aladár alapította, ahová a helyi reálgimnázium 5 diákja is belépett, aminek következményeként fegyelmi eljárás indult ellenük.²⁶

1933-ban Galánta központtal létrejött a nagyszombati Szent Adalbert Társulat magyar alosztálya, a Szent Ágoston Társulat, melynek feladata a katolikus magyar iskolák tankönyvekkel való ellátása, katolikus népiratok, könyvek kiadása, terjesztése lett.

1935-ben folyamatos megfigyelés alatt tartotta a rendszer a magyar katolikus akció keretein belül működő egyesületeket. A szervezet párkányi gyűlését dr. Prenner Károly kőhidgyarmati plébános vezette és jelen volt Esterházy Lujza (Alíz). A konferencián 57 személy vett részt, közülük 39 nő, 14 katolikus pap és 4 katolikus népiskolai tanító. Ez a szervezet tulajdonképpen a felvidéki katolikus életben a szlovákkal párhuzamosan szerveződött, így a csehszlovák rendszer elleneséget látott benne. Esterházy Alíz a felvidéki katolikus nők szerepéről, az anyaság örömeiről, az abortusz negatív hatásairól szolt.²⁷

Érdemes említést tenni az 1936-os Kolonizációs Alap létrehozataláról is, ami lehetővé tette azt, hogy az egyházi területeken, akár a magyarok lakta szlovákiai vidékeken, nem őshonos lakosokból telepés falvakat hozzanak létre.²⁸

1938-ban a prágai Magyar Akadémikusok Körének (MAK) tevékenységével is foglalkozott a csehszlovák rendőrség. Ez egy egyetemi hallgatókat tömörítő szervezet, ahogy a szintén Prágában szerveződő Táncsics Mihály Kör, amelynek 1936-as tagságából verbuválódott a MAK. A MAK tulajdonképpen a rendőrségi jelentések szerint kevésbé volt keresztény beállítottságú, mint a Prohászka Körök. A jelentésekben természetesen folyamatosan megjelenik dr. Pfeiffer Miklós kanonok neve, aki a Prohászka Kör lelki vezetője volt. Ő a szíven viselte a pozsonyi, a brünni és a prágai magyar diákság keresztény magyar szellemben való művelését is. A MAK-nak Prágában, Brünnben és Pozsonyban együttvéve 600 tagja volt, ami abból adódott, hogy a tagok részesülhettek a „Mensa Academica” támogatásában.²⁹ Pezsgett a magyar irodalmi élet is ezekben a keresztény körökben, hiszen Mécs László pap-költő folyamatosan járta a magyarok lakta vidéket, és sok helyütt a helyi plébánosok vezetésével alapították meg a Szlovenszói Magyar Kultúregyletet (SZMKE) is. Mécs László és Pfeiffer Miklós részvételével zajlott 1930. június 3-án Prágában a Szent Imre ünnepség a prágai MAK szervezésében, ahol több száz ottani magyar vett részt. A rendezvényen a prágai Prohászka Kör vezetője, Rády Elemér joghallgató mint főszervező is beszédet mondott.³⁰ 1923–1936 között működött a Nagyszombati Magyar Egyházirodalmi Iskola is, amelynek első elnöke Kubiss István volt. Az egyesület egész Felvidék-szerte szervezett előadó körutakat, amelyeken leginkább nagyszombati magyar teológusok adtak elő az Ipoly-mentén, a Csallóközben, Érsekújvár környékén, Pozsony környékén.³¹

ÖSSZEGZÉS

A teljeség igénye nélkül mutattam be a fentiekben a korszak csehszlovákiai katolikus magyar életét. Léteztek az időszakban katolikus nagygyűlések, katolikus ifjúsági napok, működött a Marianum Egyesület, de éneklő- és színjátszó körök is éltették a magyar közösséget. Nem feledkezhetünk meg a korszak magyar nyelvű katolikus sajtótermékeiről sem, ami szellemi muníciót adott a nemzetrésznek, de fontos megemlíteni azt a szociális gondoskodó hálózatot is, ami a magyarok lakta településeken otthonosan mozgott. Amint az látható, a tárgyalt időszakban pezsgő katolikus élet folyt a Felvidéken, ami megtartotta az itteni magyarságot katolikus hitében és magyar mivoltában.

JEGYZETEK

- 1 „Funded by the EU NextGenerationEU through the Recovery and Resilience Plan for Slovakia under the project No.09I03-03-V05-00014”
- 2 Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest 2008. 151.
- 3 Salacz Gábor: *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*. München, 1975. 13.
- 4 Galántai József: *Háború és békekötés*. Budapest 1992. 133.
- 5 Rác Kálmán: *Az esztergomi érsekség diszmembrációja 1918–1938*. Doktori disszertáció. ELTE, Budapest, 2008.. 87. (a továbbiakban: Rác 2008.)
- 6 Archív MZV ČR, Kabinet ministra 1918–1939, k.11., Disembrácia diecéze Ostrihomskej a vytvorenie diecéze Trnavskej.
- 7 Rác Kálmán: *Esztergomi érsekség kontra csehszlovák állam – egyházi birtokperek a hágai bíróság előtt (1.rész)*. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle, IV. évf., 2004/3.
- 8 Beke Margit: *Esztergomi kanonokok 1900–1985*. Unterhaching, 1989. 14.
- 9 Archív MZV ČR, Kabinet ministra 1918–1939, k.11., Odstránenie košického r.k. biskupa Dr. Augustina Foscher Colbrie-ho.
- 10 Archív MZV ČR, Kabinet ministra 1918–1939, k.11., Slovensko.
- 11 Rác 2008. 102.
- 12 Uo..
- 13 Archív MZV ČR, Kabinet ministra 1918–1939, k.11., Program vlády v otázce poměru mezi státem a církví, schválený jednomyslně v rozlukové komisii při poradách 6.11.1920 a dne 19.1.1921.
- 14 Rác 2008. 94.
- 15 Rác Kálmán: *Esztergomi érsekség kontra csehszlovák állam – egyházi birtokperek a hágai bíróság előtt (1.rész)*. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle, IV. évf., 2004/3.
- 16 Rác 2008. 126.
- 17 Rác 2008. 130.
- 18 Rác 2008. 135.

- 19 Rác 2008. 154
- 20 Rác 2008. 166
- 21 Rác 2008. 167.
- 22 Státní ústřední archiv v Praze, Fond: Zemský úřad Praha – Prezidium zemského úřadu v Praze – fond 207., Karton: 698., č.: 5978/31.
- 23 Státní ústřední archiv v Praze, Fond: APA IV., Karton: 150., 1074/1931., Pražský kruh Procházekuv-Stanovy
- 24 Státní ústřední archiv v Praze, Fond: Zemský úřad Praha – spolkové záležitosti, Karton: 1059., č.:80.324/1934.
- 25 Státní ústřední archiv v Praze, Fond: Ministrestvo vnitra I – stará registratúra, Praha. Karton: 4577., 34.082/1935.
- 26 Archiv MZV ČR, II. sekce 1918-1939, III. rada, k.291., č.: 49114/1929.
- 27 Archiv MZV ČR, II. sekce 1918-1939, III. rada, k.290., č.: 60.731/35.
- 28 Státní ústřední archiv v Praze, Fond: APA, 1876-1920/59, Kolonisační fond, 3016/13/36.
- 29 Státní ústřední archiv v Praze, Fond: Zemský úřad Praha – Prezidium zemského úřadu v Praze – fond 207., Karton: 698., č.: 23.755.
- 30 Prágai Magyar Hírlap, 1930. június 4., 5.
- 31 Szttyahula László: *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története*. Doktori disszertáció, 2012. 79.